

MERITXELL CASADESÚS, NÈLIDA CELMA, YOLANDA ESTEVE,
MARTÍ POUS, YOLANDA SERRANO

LA FARMÀCIA A SANT ANDREU DE PALOMAR¹

Presentació. Història i patronatge.

La farmàcia és una ciència antiga, potser tan antiga com les malalties. Els primers documents que tenim que parlen de preparats i receptes per curar són dels egipcis, tot i que cultures molt més antigues com la xinesa o la mesopotàmica ja havien desenvolupat algun tipus de ciència farmacològica. Més endavant, són els grecs els que escriuen tractats sencers de farmàcia, que seran utilitzats i seguits pràcticament fins a l'època medieval, quan el món musulmà aporti noves fórmules.

Però antigament era el mateix metge qui s'encarregava de diagnosticar les malalties i d'elaborar tots aquells preparats que podien guarir-les, de manera que no podem parlar pròpiament de l'ofici farmacèutic fins ben entrada l'edat mitjana. Poc a poc, la curació dels malalts i la fabricació dels elements per guarir-los es va separant i sorgeix una nova professió: l'*apotecari*. Els apotecaris eren en principi aquells que preparaven els medicaments (xarops, herbes, pólvores, aigües, olis, unguents, extrets, cerats, cataplasmes...), però en els documents sovint apareixen agremiats junt amb els especiers i els candelers, i segons com, fins i tot, amb els sucres². El gremi de candelers i especiaires es forma a la ciutat de Barcelona a principis del segle XIV, l'any 1302, moment en

1. Agraïm la col·laboració de les farmàcies Guinart i Franquesa, en especial la inestimable ajuda de Joan Guinart i de Jordi Franquesa

2. L'any 1579 el col·legi d'apotecaris de la Ciutat de Mallorca se separa del gremi de sucres i candelers.

què per primer cop trobem documentat l'ofici³; però, els apotecaris no formaran col·legi propi fins 1445⁴. A França, els primers documents que regulen l'exercici de la farmàcia sorgeixen pels volts del segon quart del segle XIII. A la ciutat de Barcelona, els especiaires i apotecaris solien tenir botiga a l'actual carrer de la Llibreteria, que llavors era conegut com el carrer dels Especiaires i més endavant com el carrer dels Apotecaris⁵.

Com en qualsevol ofici, durant l'època medieval el gremi establia el procés que calia seguir per arribar a ser mestre apotecari i especier, i fixava l'examen d'aptitud que tothom havia de passar. Així, per exemple, l'any 1455 s'establia que per tal de poder tenir botiga a Barcelona calia passar la prova corresponent i fer deu anys de pràctiques, que el 1497 es van reduir a cinc⁶. Als apotecaris els era confiada la preparació de l'anomenada *Triaca Magna*, que era una medicina d'origen gairebé mític, que es creia que curava tota mena de malalties i ferides, però que, és clar, requeria un procés d'elaboració complicadíssim la fórmula del qual era pràcticament secreta⁷. Les primeres ordi-

3. Ja en aquell moment es deixa ben clar que haurà de ser el metge qui "*jujará en poder del especiaire abans que li liure que no us del rejalgat sino en cosas medicinals e que lo metge no puschá dar ne vendre a nenguna persona. Et contra aço fara pagarâ per bans mil soldos et si pagar nols pot pedra lo puny*" (transcripció de Luis Comenge dins SORNÍ, J. i SUÑÉ, J.M., *La farmàcia...*, 1983, p. 62).

4. Les informacions esmentades en aquesta part del treball corresponen a les institucions barcelonines ja que són les que estarien més relacionades amb Sant Andreu; trobareu més informació sobre la farmàcia durant l'època medieval a Catalunya en els següents textos: CARDONAR I PLANAS, Antoni, *Història de la Medicina a la Corona d'Aragó (1162-1479)*, Barcelona, 1973; COMENGE FERRER, LUIS, *La Medicina en el Reino de Aragón (Siglo XIV)*, Valladolid, 1974; BEYA ALONSO, E., *Boticarios...*, 1985.

5. Vegeu SORNÍ, J., i SUÑÉ, J.M., *La farmàcia...*, 1983, p. 59-60. Aquest article documenta el paper dels apotecaris i especiers barcelonins entre els regnats de Jaume I i Jaume II (segles XIII i XIV).

6. Al voltant d'aquestes qüestions relacionades amb el procés d'aprenentatge i l'accés a la professió dels apotecaris podeu consultar SORNÍ, J. i SUÑÉ, J.M., *La farmàcia...*, 1985, p. 70-73.

7. Diuen que l'inventor de la *Triaca Magna* va ser el rei Mitridates, que volia evitar de ser emmetzinat pels seus enemics. Diuen també que Andròmac, en temps de Neró, va perfeccionar la fórmula afegint a les cinquanta-quatre substàncies originals nous ingredients. Era, doncs, un medicament considerat gairebé diví, com una panacea que permetia curar qualsevol malaltia. En el decurs de la història la fórmula es va anar modificant, ampliant, i reduint quan es creia que algun dels elements era sobrer. No cal dir que la preparació de la *Triaca* esdevenia tot un ritual, que va acabar sent un motiu de festa pública solemne, com la que es feia a la plaça de Sant Jaume de Barcelona. Fins i tot, l'elaboració d'aquesta medecina va arribar a ser motiu de greus conflictes entre els apotecaris barcelonins, perquè les ordes religioses havien començat també a confeccionar-ne, conflictes que van haver d'arribar fins a Roma abans no es van solucionar. (Per a més informació sobre la *Triaca Magna*, podeu consultar: NOVELLAS ROIG, Antonio, *La Triaca de Andrómaco. Monografía histórica y farmacológica*, Barcelona, 1944).

nacions barcelonines que fan referència als *especiariis* i apotecaris són de l'any 1370, i l'any 1433, per tal d'evitar que els apotecaris actuïn com a metges i que la preparació de medicaments sigui feta per mans no expertes, es dictamina que ningú pot vendre productes mèdics sense la corresponent recepta signada per un metge titulat. Aquesta decisió ja s'havia pres molt temps abans a França l'any 1271 quan s'ordenà que els *apothicaires* s'ocupessin tan sols de l'elaboració dels remeis prescrits pels metges.

Però durant l'època medieval no tan sols existien farmàcies a les ciutats, sinó que també n'hi havia als hospitals i monestirs, i sembla que els grans castells i palaus també deurién tenir un espai reservat a la confecció de les seves pròpies substàncies de curació, no en va la tradició de les farmàcies militars és ben coneguda. Si més no, la majoria de monestirs i construccions tipus castells comptaven amb algun espai més o menys gran (en el cas dels monestirs era generalment el claustre) per plantar-hi espècies i herbes remeieres⁸. D'altra banda, sembla que molts apotecaris deurién ser jueus, pel fet que aquesta comunitat tradicionalment es dedicava a oficis similars, com ara el de metge. De fet, en el segle XV no es permetia que els conversos poguessin accedir a l'examen gremial per tal d'esdevenir mestres apotecaris.

Arribarà un moment, doncs, que el metge ja no prepararà els seus propis medicaments, sinó que ho encarregarà a persones especialitzades, que cada vegada, i conforme anem arribant al segle XVI, seran més necessàries. I lligat a l'aparició del nou ofici del farmacèutic, apareixen també els tractats de farmàcia, que volen garantir que tot aquell que hagi de d'elaborar una substància medicamentosa ho faci sempre seguint un mateix procés, i emprant uns mateixos elements, per tal que els resultats també siguin sempre els mateixos⁹.

8. Pel que fa a la farmàcia dins de castells i monestirs, podeu consultar l'article: BEYA ALONSO, E., *La farmàcia...*, 1985, p. 187-195.

9. L'ús d'aquests tractats, però, no era encara obligat per a l'exercici de la professió, i podien rebre diferents noms: *antidotaris*, *receptaris*, *còdexs*, etc. Abans del 1500 ja n'havien existit, i un bon exemple és el *Llibre de les medicines particulars o simples*, escrit al segle XI per mà del metge i botànic toledà Ibn Wafid, i traduït al català al segle XIV. Més endavant, i escrit per un apotecari català (Bernat Despujol, 1347), tenim el *Receptari de Manresa*, que es tracta d'un recull de fórmules que encara es conserva a l'arxiu municipal d'aquesta ciutat. Com a text de gran importància a nivell europeu, ja que es tracta d'un dels més complets del moment, hi ha la farmacopea de l'apotecari barceloní Pere Benet Mateu, de l'any 1497, que va ser reeditada diverses vegades al llarg del segle XVI. I encara hauríem d'esmentar *Teórica y práctica de los boticarios...* (1592), del monjo de Montserrat Antoni Castell, i *Officina Medicamentorum*, impresa a València el 1601.

Però no és fins els segles XVIII i XIX, i lligat a tot el moviment de renovació científica del moment arreu d'Europa, que podem parlar veritablement de ciència farmacèutica, considerada com una professió liberal. La química es desenvolupa fortament i es comença a experimentar amb noves substàncies i nous processos, a la vegada que l'ensenyament de les pràctiques farmacèutiques arriba a la Universitat, i la professió es va regularitzant a tot Europa a partir de 1800. A Barcelona s'havia creat, l'any 1815, el Col·legi de Sant Victorià, com a centre d'ensenyament públic, institució que tant a Catalunya com a altres indrets (com ara Madrid) serà el fonament per a les noves facultats de farmàcia, l'any 1845¹⁰. L'interès per impulsar l'aspecte més científic i acadèmic de la professió porta a la creació l'any 1931 de l'Acadèmia de Farmàcia de Catalunya (desapareguda en acabar la Guerra Civil), seguida de l'Acadèmia de Farmàcia de Barcelona l'any 1955.

Com a mínim des de l'any 1302 en què es forma el gremi dels *Candelers e Tenders e Espectayres* de Barcelona, els mateixos components d'aquest gremi formen confraria sota el patronatge de Santa Maria Magdalena, degut probablement al fet que va untar els peus de Jesús amb un unguent balsàmic i perfumant que ella mateixa havia preparat. No en va, l'any 1378 els consellers de la ciutat de Barcelona pregunten als *apothecarii et botigarii et candelarii* que participin plenament en les ajudes a un monestir de dones de penitència dedicat a Santa Maria Magdalena, a canvi d'alguns privilegis dins de la ciutat.

D'altra banda, aquesta santa, la festa de la qual se celebra el 22 de juliol, és advocada també dels herbolaris i barbers, pels mateixos motius. Relacionat d'alguna manera amb aquesta advocació, per exemple, els apotecaris de la Ciutat de Mallorca tenien per patrones les tres Maries, en record del fet que elles varen preparar i perfumar el cos de Jesús.

La farmàcia a Sant Andreu

L'any 1931, mossèn Clapés deia que de farmàcies a Sant Andreu hi havia "*la del senyor Joan Franquesa que és la més antiga, si bé ha passat per mans de varis propietaris, la de Joan Vinyas, Josep Vintró, Joan Guinart,*

10. D'entre els impulsors del Col·legi de Sant Victorià trobem figures com Francesc Carbonell i Bravo, conegut sobretot perquè fou l'autor d'un tractat que durant molt temps va ser utilitzat com a llibre de text, no tan sols a les escoles espanyoles, sinó també a les franceses: *Pharmaciae elementa chemiae recentioris fundamentis innixa* (1796).

*Joan Raspall, R. Nadal, J. Dencàs i Josep Bogunyà*¹¹". Des de llavors el nombre de farmàcies ha augmentat, i són moltes les que s'han conservat fins el dia d'avui. Fóra extens parlar-ne de totes, de manera que tan sols ens hem centrat en dues: la farmàcia Guinart, ja que el 15 de novembre de 1996 va celebrar el seu centenari, i la farmàcia Franquesa, perquè és la més antiga de les que actualment hi ha a Sant Andreu.

La farmàcia Guinart és l'única que al llarg d'un segle ha restat en mans d'una mateixa família. El primer propietari fou Anselm Guinart i González, nascut a València el 1864, el qual va venir a Barcelona per cursar la carrera de farmacèutic. Completà els seus estudis treballant durant un cert temps en una farmàcia de Sant Andreu, possiblement la farmàcia Bardia, i el 1897 es casà amb Elisa Roig, filla d'un metge dels ferrocarrils afincat a l'encara poble de Sant Andreu de Palomar. El sogre comprà per 2.125 pessetes la farmàcia Bardia i aquesta va ser traslladada a la planta baixa del domicili de la parella, on continua ubicada fins el dia d'avui, conservant gairebé el mateix aspecte que fa 100 anys. La seva façana destaca per la ceràmica verda, obrada en els forns Xumetra de Sant Andreu, els rètols i el fanal modernista.

L'escriptura de la farmàcia és del 14 de novembre del 1896, i hi consta que: "[...] *Doña María Bosch y Clapers y Don Andrés Avelino Bardia y Bosch*¹², de su espontánea voluntad venden perpetuamente a Don Anselmo Guinart y Conzález a los suyos y a quien el querrá un establecimiento u oficina de farmacia con su mostrador, estanteria, balanzas, útiles, efectos, botes, frascos, botellas, bombonas con todas las substancias medicinales que contengan junto con todo lo existente en el laboratorio adjunto a las mismas que los vendedores tienen instalada en los bajos de la casa número 14 de la calle Mayor de este pueblo[...] por 2.125 ptas".

L'endemà obria la farmàcia Guinart. Gràcies a què la família ha conservat tots els receptaris on s'anotaven els productes que es venien, sabem que aquell primer dia es van vendre, entre altres coses, un frasc de Rob. Laffeteur, a 2 pessetes, una caixa de pastilles de clorat de potassi, a 25 cèntims, una fórmula que havia receptat el doctor Reventós que costava 75 cèntims, o un emplast porós Allcok núm. 1, a 1 pesseta.

11. CLAPÉS I CORBERA, J. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, Vol. VI. *La Vida Social*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1931, pàg. 111.

12. Maria Bosch actuava com a usufructuària, mentre que el seu fill, Andreu Avelino Bardia i Bosch, era el propietari de la farmàcia i dels béns del seu pare difunt, Marcial Bardia i Balaguer, el qual el 15 de gener de 1876 havia comprat aquesta farmàcia a Francesc Bartomeu i Areny per un preu de 7.375 ptes.

Joan Raspall, R. Nadal, J. Dencàs i Josep Bogunyà'''. Des de llavors el nombre de farmàcies ha augmentat, i són moltes les que s'han conservat fins el dia d'avui. Fóra extens parlar-ne de totes, de manera que tan sols ens hem centrat en dues: la farmàcia Guinart, ja que el 15 de novembre de 1996 va celebrar el seu centenari, i la farmàcia Franquesa, perquè és la més antiga de les que actualment hi ha a Sant Andreu.

La farmàcia Guinart és l'única que al llarg d'un segle ha restat en mans d'una mateixa família. El primer propietari fou Anselm Guinart i González, nascut a València el 1864, el qual va venir a Barcelona per cursar la carrera de farmacèutic. Completà els seus estudis treballant durant un cert temps en una farmàcia de Sant Andreu, possiblement la farmàcia Bardia, i el 1897 es casà amb Elisa Roig, filla d'un metge dels ferrocarrils afincat a l'encara poble de Sant Andreu de Palomar. El sogre comprà per 2.125 pessetes la farmàcia Bardia i aquesta va ser traslladada a la planta baixa del domicili de la parella, on continua ubicada fins el dia d'avui, conservant gairebé el mateix aspecte que fa 100 anys. La seva façana destaca per la ceràmica verda, obrada en els forns Xumetra de Sant Andreu, els rètols i el fanal modernista.

L'escriptura de la farmàcia és del 14 de novembre del 1896, i hi consta que: "[...] *Doña María Bosch y Clapers y Don Andrés Avelino Bardia y Bosch*", de su espontánea voluntad venden perpetuamente a Don Anselmo Guinart y Conzález a los suyos y a quien el querrá un establecimiento u oficina de farmacia con su mostrador, estanteria, balanzas, útiles, efectos, botes, frascos, botellas, bombonas con todas las substancias medicinales que contengan junto con todo lo existente en el laboratorio adjunto a las mismas que los vendedores tienen instalada en los bajos de la casa número 14 de la calle Mayor de este pueblo[...] por 2.125 ptas".

L'endemà obria la farmàcia Guinart. Gràcies a què la família ha conservat tots els receptaris on s'anotaven els productes que es venien, sabem que aquell primer dia es van vendre, entre altres coses, un frasc de Rob. Laffeteur, a 2 pessetes, una caixa de pastilles de clorat de potassi, a 25 cèntims, una fórmula que havia receptat el doctor Reventós que costava 75 cèntims, o un emplast porós Allcok núm. 1, a 1 pesseta.

11. CLAPÉS I CORBERA, J. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, Vol. VI. *La Vida Social*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1931, pàg. 111.

12. Maria Bosch actuava com a usufructuària, mentre que el seu fill, Andreu Avelino Bardia i Bosch, era el propietari de la farmàcia i dels béns del seu pare difunt, Marcial Bardia i Balaguer, el qual el 15 de gener de 1876 havia comprat aquesta farmàcia a Francesc Bartomeu i Areny per un preu de 7.375 ptes.

El 1932 va morir Anselm Guinart i el seu fill, Joan Guinart i Roig (1898-1972), que havia obtingut el títol de llicenciat a la Universitat de Barcelona el curs 1920-21, s'encarregà de la farmàcia. El 1965 el succeí en vida el seu fill, Joan Guinart i Ferran, l'actual titular. Els seus fills, Margarita, llicenciada, i Lluís-Anselm, encara estudiant, asseguren la continuïtat de la farmàcia.

ARXIU: JOAN GUINART

Joan Guinart i Roig, a la seva farmàcia.

L'actual farmàcia Franquesa fou fundada el 9 de novembre de 1842, al carrer Casasnovas nº 2 (avui carrer Gran de Sant Andreu núm. 260). És per tant la farmàcia més antiga de Sant Andreu; això no obstant, no sempre ha tingut com a propietari la família Franquesa. No sabem qui fou el primer propietari, però en la primera escriptura de venda, que data de 1887, consta com a propietari Ignasi Roviralta Franqués qui va vendre la farmàcia a Narcís Rovira Vilarrúbia. Posteriorment, els propietaris de la farmàcia foren Melcior Soca Mariné (1900-1905), Joan Mas i Calvet (1905-1906) i Lluís Gifré Serra (1906-1923), fins que el 1923 fou comprada per Joan Baptista Franquesa. De llavors ençà, l'establiment roman a mans de la família Franquesa, qui ha conservat l'ambient de principis de segle¹³. Els mobles que es conserven daten del 1891,

13. No és estrany que a causa d'aquest ambient de farmàcia de poble l'any 1981 fou utilitzada com a decorat en la gravació d'una escena de la pel·lícula *El Vicari d'Olot* dirigida per Ventura Pons, on l'actor Fernando Guillén feia de farmacèutic.

quan encara Ignasi Roviralta n'era l'apotecari. Són mobles de fusta de melis policromada, separats per quatre estretes columnes on es guarden els medicaments.

L'actual propietari és en Pere Franquesa i Grau, i els seus fills, en Joan i en Jordi, farmacèutics, possibiliten que la farmàcia continui en aquesta família.

Interior de la farmàcia Franquesa.

FOTO: XAVIER DE LA CRUZ

La farmàcia també va patir els efectes de la Guerra Civil: els trossos d'una bala que havia foradat la porta van arribar a la tercera vitrina de la dreta. Encara es pot veure el forat que hi va fer.

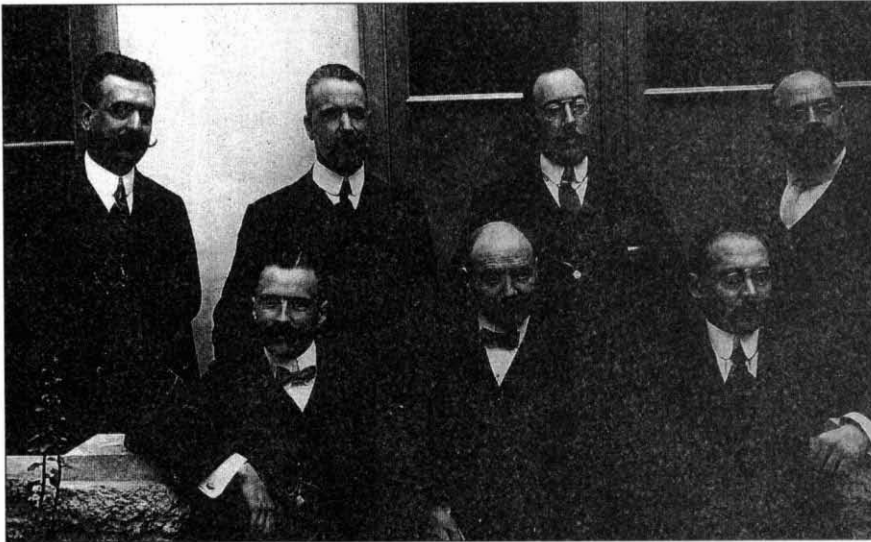
Pere Franquesa encara conserva molts dels antics aparells que els apotecaris feien servir: un pindoler (aparell per fer píndoles), estris per fer fórmules magistrals, motlles per fer òvuls vaginals, bàscules, pots de ceràmica de Banyoles, etc.

**Relació de farmacèutics de Sant Andreu, segons els llistats de
Contribució Fiscal de l'Arxiu de la Corona d'Aragó:**

ANY	NOM	CARRER
1904	Jaume Espinalt Casals	Casasnoves, 10
	Càndid Dencàs	Major, 48
	Melcior Soca	Casasnoves, 2
	Gaspar Viñas	Major, 53
	Joan Grau	Major, 14
	Anselm Guinart	Major, 90
	B. Palà	?
1916	Joan Baptista Viñas	Sant Andreu, 211
	Josep Vintró	Sant Andreu, 125
	Càndid Dencàs	Sant Andreu, 186
	Josep Alventosa	Sant Andreu, 263
	Josep Cot	Sant Andreu, 149
	Anselm Guinart	Sant Andreu, 306
	Lluís Guifré	Sant Andreu, 260
	Josep Torras	Sant Andreu. 91
1934	Josep Castellanos	Sant Andreu, 91
	Càndid Dencàs	Sant Andreu, 186
	Joan Franquesa	Sant Andreu, 260
	Josep Llorens	Pons i Gallarza, 1
	Joan Respall	Sant Andreu, 268
	Joan Guinart	Sant Andreu, 306
	Joan Bta. Viñas	Sant Andreu, 211
	Josep Vintró	Sant Andreu, 125
	Ramon Fortuny	Sant Andreu, 212

NOTA: Com podeu veure els carrers Casasnoves i Major corresponien a alguns trams de l'actual carrer Gran de Sant Andreu, on estaven ubicades gairebé totes les farmàcies a excepció de la de Josep Llorens al carrer Pons i Gallarza.

Farmacèutics de Sant Andreu als anys 20.

L'activitat a la farmàcia

A les farmàcies que hem citat abans encara es conserven molts d'aquells productes, aparells i instrumentals antics. Els productes que es venien, ja fossin fórmules o específics, es recollien en uns llibres de registre, anomenats receptaris o formularis. A través dels antics receptaris sabem quina mena de producte es venia i quin era el seu preu, ja que en aquests llibres es fa constatar el nom del metge que feia la recepta, el número de col·legiat, el producte o les fórmules que es venien, la seva quantitat i el preu. Així, per exemple, sabem que el 1896 una caixa de clorat de potassi, que es fa servir pel mal de coll, tenia un preu de 25 cèntims, i avui en dia en val unes 300 ptes. A partir d'aquests documents podríem saber quins metges hi havia a Sant Andreu a principis de segle, com ara el Dr. Cararach o el Dr. Reventós. Un dels clients que sovint es repeteixen més són les Germandats de Sant Andreu, de manera que els receptaris constitueixen una font per a l'estudi de les necessitats sanitàries d'aquest tipus d'entitats.

Número de la receta	Facultativa prescripción	PRESCRIPCIÓN	Ptas.	Cents.	OBSERVACIONES
	Guinart - 1903	 Domingo 18 de Enero de 1903			Guinart - 1903
		<p>Hermandad "La Fraternidad Andriosa de"</p> <p>Hermandad "San Juan"</p> <p>Hermandad "Nuestro Corazon Maria"</p> <p>Hermandad "Santa Cruz"</p> <p>Hermandad "San Teodemogilato"</p> <p>Hermandad "La Aurora"</p> <p>Hermandad "San Roberto"</p> <p>Hermandad "San Pedro"</p> <p>Hermandad "San Andrés y San Agustín"</p> <p>Pharbia, 20 gramos de sulfato de quinin. 0,05 gramos</p>			<p>Se devuelven por rec...</p> <p>Se guardan por rec...</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>»</p>
Reventón	3 Feb				

Número	FACULTATIVO	A. GUINART E. 1903	PRESCRIPCIÓN	IMPORTE	OBSERVACIONES
			SIGLO XX AÑO DE MCMIII DE LA ERA CRISTIANA MARTES DIA 1º DE ENERO DE 1903		
1	De la receta	Quinin. 20 gramos		68	
2	De la receta	Quinin. 20 gramos		85	
3	De la receta	Quinin. 20 gramos		85	
4	De la receta	Quinin. 20 gramos		35	
5	De la receta	Quinin. 20 gramos		65	
6	De la receta	Quinin. 20 gramos			
7	De la receta	Quinin. 20 gramos			
8	De la receta	Quinin. 20 gramos			

Pàgines de receptaris d'Anselm Guinart.

ARXIU: JOAN GUINART

Actualment es continuen fent aquesta mena de registres, tot demanant-los primer al Col·legi de Farmacèutics, si bé en molts casos s'han informatitzat.

Les farmàcies continuen subministrant articles que ja compraven els nostres rebesavis: és el cas del clorat de potassi, que ja hem comentat abans, o de l'aigua bòrica, que serveix per netejar els ulls i que el 1902 es venia als clients a 0'75 ptes el litre. D'altres productes han variat la seva composició, com és el cas de les pastilles del Dr. Andreu, o bé han variat la seva forma, que és el cas de l'actual aspirina o àcid acetil salicílic en pols, per fer fórmules magistrals. Però també ens trobem que hi ha productes que han deixat d'existir com els "Aicops" i productes que s'utilitzen poc com els pegats porosos.

Antigament, com ara, les farmàcies feien les fórmules magistrals que receptaven els metges i fabricaven els seus propis productes. Gairebé no hi havia específics, és a dir que hi havia poques coses registrades com les pastilles de clorat de potassi. Les fórmules que es feien eren per a mals de ventre, o per a constipats, a base de polígalas i xarops simples, bicarbonat, plantes, aigua de Polígalas, cociments, etc ... Els farmacèutics acudien a majoristes com els laboratoris Uriac i Viladot on compraven les substàncies amb les que es feien les fórmules. En Jordi Franquesa ens diu que *els medicaments es solien fer en el mostrador, darrera el taulell i davant del public*. També es feien en el laboratori de l'interior de la farmàcia.

Actualment, com diu J. Guinart, *les coses han evolucionat i han canviat, i ara les grans multinacionals i els grans laboratoris subministren els productes. Hi va haver una temporada, quan jo vaig acabar la carrera, i més endavant cap els 50-60 que es feia molt poca cosa, molt poques fórmules, i ara fa una colla d'anys que s'ha tornat a recuperar, però ja no són les fórmules d'abans, ni molts menys, sinó que són altres fórmules a base de locions, xampús, cremes amb antibiòtics, sobretot per a malalties de la pell*". Antigament les dues farmàcies comercialitzaven els seus productes d'elaboració pròpia; ara només la farmàcia Franquesa ho fa.

Les substàncies es guardaven en pots de ceràmica o de vidre, i ampolles de vidre. Si entrem en qualsevol d'aquestes farmàcies podem veure pots de vidre decorats amb flors i amb lletres fetes a mà que indiquen el nom del contingut. A principis de segle, les ampolles de vidre eren reaprofitades per la mateixa farmàcia. Curiosament, a la farmàcia Franquesa encara conserven un aparell per recuperar els taps de suro que queien dins l'ampolla, tal com podeu veure a la fotografia de la pàgina següent. Hi ha dos tipus d'ampolles: les de coll ample i boca grossa per guardar pólvores o cristalls; i de coll estret per als líquids. També hi trobem pots de ceràmica de boca grossa tapats per guardar cremes, com l'ungüent de carbassa.

FOTO: XAVIER DE LA CRUZ

Ampolles i estri per treure'n el tap de la farmàcia Franquesa.

ARXIU: JOAN GUINART

Medicaments i estris antics de la farmàcia Guinart.

Per fer els diferents medicaments, els apotecaris havien de fer servir diferents aparells i utensilis molt variats. Així, tenim estris per mesurar la quantitat de productes i substàncies que feien servir com les bàscules o les balances granatàries, que més tard serien de precisió (ara se n'utilitzen de digitals). Trobem instruments de destil·lació, de laboratori, com provetes, matrassos, etc...

També recipients d'aram, on es feien xarops bullint el sucre amb l'aigua, o morters de marbre on es trinxaven i mesclaven diferents materials. I per últim, també es feien servir estris molt específics de la professió com motlles per fer supositoris, o òvuls vaginals, pindolers, etc.

Antigament es feien molts medicaments a base de la utilització directa

FOTO: XAVIER DE LA CRUZ

de plantes. Actualment s'han tret els principis actius de les plantes, que són els que es fan servir. Com que les plantes no sempre creixen de la mateixa manera, fet que pot fer variar la quantitat de principis actius, el farmacèutic havia d'anar en compte, perquè no sempre se n'obtenia el mateix efecte. Les plantes es trinxaven en grans morters fins que gairebé quedava fet una pasta que després es coïa. La farmàcia Guinart encara guarda un morter, bastant gran, amb una mà de morter de ferro que pesa moltíssim, perquè s'hi havien de trinxar fulles, troncs i plantes.

FOTO: XAVIER DE LA CRUZ

Morter de la Farmàcia Guinart.

Hem comentat abans que a les farmàcies actuals encara es fan fórmules magistrals, amb un control sanitari i seguint la recepta del metge. Es fan, sobretot, cremes, amb vaselina (més barates), amb olis de parafina i de petroli, i amb olis vegetals, com l'oli d'ametlla. També xampús i locions capilars. Però on es veu una gran evolució i diferència en el procés de fabricació és en el dels medicaments de forma sòlida, que tenen una elaboració industrial. Era aquí on l'apotecari feia servir aparells com el pindoler i els motlles que actualment han restat en desús.

Els medicaments en forma sòlida que es prenen per via oral, el que avui coneixem per càpsules i comprimits, costaven molt de fer, abans i ara, perquè necessiten una màquinaria molt cara. Abans, com diu J. Franquesa, *"es feien amb catxets fets amb pa, com el de l'òstia consagrada, com si fos una capsa de pomades rodona. N'hi havia de diferents mides segons la quantitat de productes que havien d'anar dintre. Eren bastant grosses i no eren agradables d'empassar; i després, com que eren de pa, s'enganxaven a la gola"*.

Una altra forma sòlida era la píndola, però aquesta es feia a partir d'una massa. S'utilitzava per a la seva fabricació el *pindoler*. Aquest estri consta de diferents elements: la plataforma dividida en una zona plana de marbre, on es feia la massa, i en una zona amb solcs, que servien per tallar la pasta, i la mà de pindoler, que per un cantó és plana i per l'altre té incisions que coincideixen amb els solcs de la plataforma.

FOTO: XAVIER DE LA CRUZ

Pindoler.

Primer es feia una massa pastosa damunt del marbre, a la qual s'incorporava el principi actiu. Aquesta massa s'havia d'amassar bé perquè el principi actiu estés ben repartit, com si fos una pomada, utilitzant la mà de morter i l'espàtula. La massa s'estirava fins formar una mena de macarró, i els solcs del pindoler determinaven el nombre de píndoles que es farien del macarró. Els solcs estan numerats de l'1 al 35 per indicar el número de píndoles que es volia fer. L'únic que calia fer, doncs, era anar estirant la massa, paral·lelament als solcs, des del principi fins el numero de píndoles que es volgués: si se'n volien 20, fins el número 20, si se'n volien 35 fins el 35. El macarró havia d'estar ben fet, amb el mateix gruix a tota la seva llargada. Havia de ser homogeni, perquè sinó després en sortien píndoles amb més o menys principi actiu que d'altres. Finalment, el macarró es col·locava sobre els solcs i es passava la mà del pindoler per damunt d'ell, que el tallava. Quan s'aixecava la mà ja sortien píndoles ben rodones i homogènies, perquè la mà té el mateixos solcs que la platafoma, de manera que coincideixen les ranures que són les que tallen. La forma rodona dels solcs feia que les píndoles fossin rodones com boletes. Per finalitzar, les píndoles s'acabaven d'arrodonir amb la mà i s'hi tira-

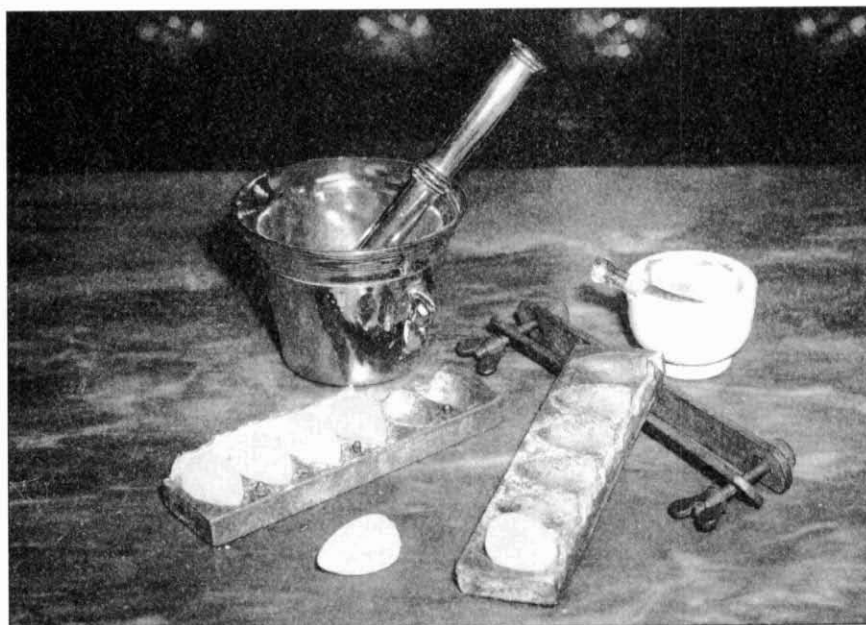
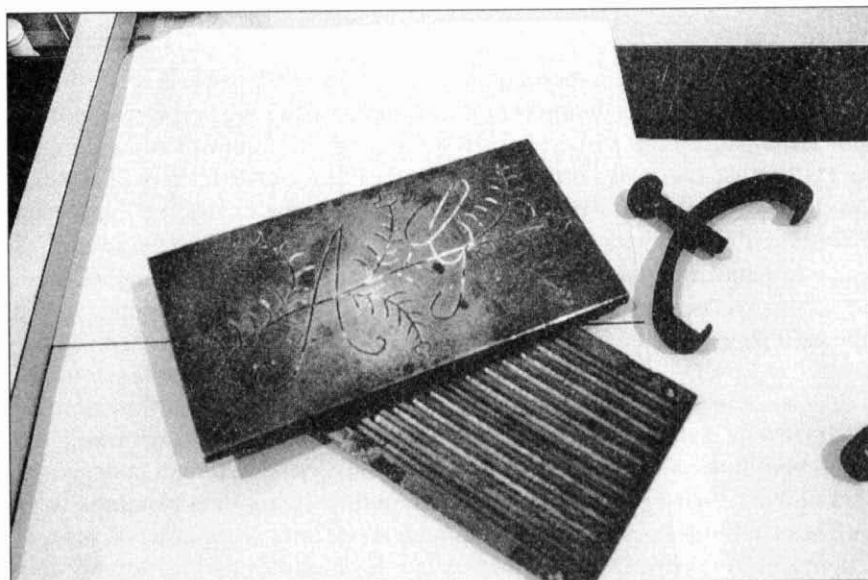

FOTO: XAVIER DE LA CRUZ

Motlle per fer òvuls vaginals de la farmàcia Franquesa. Cada forma està calibrada en 15 grams.

Motlle per fer "candelilles". Observeu la inscripció A G d'Anselm Guinart.

va pols de regalèssia, que els donava bon gust i evitava que s'enganxessin. Perquè no es trenquessin, també es podien cobrir amb xarop de sucre.

Per fer supositoris i òvuls vaginals s'utilitzaven motlles compostos per dues planxes que els donaven la forma. El medicament fos s'abocava dins del motlle tancat, i quan havia passat un determinat temps se separaven les dues planxes i ja teníem els òvuls i supositoris.

L'excipient es preparava amb olis, pomades, glicerina o mantega de cacau (sobretot per fer supositoris), i després es fonia al bany maria per tal que absorbís el principi actiu. S'havia de tenir en compte el temps de fusió, que el principi actiu no modifiqués el punt de fusió i que tingués la proporció ideal. Pel que fa als motlles, primer s'hi posava oli, que lubrifica els motlles per dintre, a fi de facilitar el posterior desemmotllament i evitar que el medicament s'hi quedés enganxat. A continuació es tirava el medicament fos, es deixava refredar i s'obria quan estava fred. Llavors es treien els òvuls i els supositoris ja formats amb molta cura. Cada forma del motlle està calibrada, i això s'havia de tenir en compte, perquè cada material té la seva densitat.

També hi havia motlles per fer "candelilles", que s'utilitzaven per als cops, i seguien el mateix procediment que hem vist abans: els motlles es tancaven, i quan el medicament estava fos s'abocava dins i s'omplia. Es deixava refredar i quan estava fred, al cap d'un temps, es treien les pinces que feien pressió a les planxes del motlle, s'obrien i les "candelilles" ja eren fetes. Llavors s'agafaven amb cura i s'embolicaven. Abans per refredar ràpidament no hi havia neveres, de manera que molt probablement s'utilitzava gel.

Hem parlat dels diferents estris que feien servir els antics farmacèutics per a l'elaboració dels medicaments, però no hem d'oblidar els instruments que s'utilitzaven per a l'aplicació dels medicaments, com és el cas dels llargs pinzells que es feien servir per fer tocs a la gola d'algun client, els quals encara conserva la farmàcia Guinart.

Per últim, cal afegir la important funció social que exerceix el farmacèutic en el seu paper d'assessor especialitzat en temes de salut. Donar consells als seus clients, comprovar les receptes prescrites, i vigilar l'automedicació, són funcions que formen part del seu ofici. D'aquí la importància d'uns estudis farmacèutics que formin bons professionals capaços de complir amb aquesta funció social. N'Anselm Guinart, fa poc més d'un segle, ja era conscient d'aquesta responsabilitat professional de cara a la societat: *"Penetrat de l'alta missió que a la societat devem complir, no aniré a buscar, al provehir la meua oficina, en lo baix preu dels medicaments la ganancia més crescuda; sacrificaré 'ls meus profits materials comprant los productes verament escullits, porque fin ho considero un cas de conciencia, per a no compro-*

*metre ab un mercantilisme sense entranyas, la salut del malalt y la reputació del metge.*¹⁴

Quan avui en dia entrem en una d'aquestes farmàcies i demanem allò que ens ha receptat el metge, o simplement comprem unes aspirines, no pensem que aquest simple gest ja l'havien fet algun cop els nostres pares, els nostres avis i en alguns casos els nostres rebesavis, i tampoc pensem que ells, com nosaltres, havien estat atesos amb la mateixa professionalitat que ara.

Si poguéssim recuperar per un dia el treball i les necessitats que movien aquestes farmàcies fa tot just cent anys, ens adonaríem que molts productes han variat d'imatge, però no de contingut, i que d'altres, que semblen resultat del nostre temps, ja existien en aquella època, això sí, amb altres noms. Així, trobem que les nostres àvies, i els nostres avis, també recorrien a productes per aprimar-se, o per engreixar-se, segons les modes, o potser altres feien ús de l'homeopatia. Però aquests paral·lelismes no tan sols els trobem en aquest tipus de productes, sinó que, en molts casos, la fórmula d'algunes pastilles, píndoles o supositoris han variat poc des d'aquella època, i l'elaboració industrial és potser l'únic que els diferencia.

Evidentment, altres fàrmacs són nous, i resultat dels avenços propis de la ciència; això no obstant, allò que mai ha variat és la dedicació d'uns professionals que reparteixen la seva vocació entre "l'ofici" i la ciència.

Bibliografia

BEYA ALONSO, ERNESTO, *La Farmacia en los castillos y su arsenal terapéutico*, dins "Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia", any XXXVI, núm. 143, Madrid, 1985, p. 187-195.

BEYA ALONSO, ERNESTO, *Boticarios de Gerona en el siglo XV*, Departamento de Historia de la Farmacia y Legislación Farmacéutica. Universidad de Madrid 1985, p. 337-341.

CABALLÉ MARTÍN, IMMACULADA, *La familia Salvador; una nissaga d'apotecaris, Calella- Barcelona (1309-1900)*, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona, 1986.

COLEGIO DE FARMACÉUTICOS DE MADRID, *Diccionario de Farmacia* 2 tomos. Madrid, 1865.

CORNET I ARBOIX, RAMON. *Farmàcies i farmacèutics del segle XIX a Manresa*. Vol. I. *Els antics apotecaris*. Manresa, Funsació Caixa de Manresa, 1987.

14. Fragment d'una carta enviada pel farmacèutic Anselm Guinart als seus clients, en motiu de fer-se càrrec de la farmàcia del carrer Gran.

CORNET I ARBOIX, RAMON. *Farmàcies i farmacèutics del segle XIX a Manresa*. Vol. II. *Els moderns farmacèutics*. Manresa, Fundació Caixa de Manresa, 19887.

CURET, FRANCESC I ANGLADA, LOLA, *La vida humanitària*, dins *Visions barcelonines, III*, Barcelona, 1983.

GÓMEZ CAAMAÑO, JOSÉ LUIS, *Páginas de Historia de la Farmacia*, Barcelona, Sociedad Nestlé, 1970.

SORNÍ, JAVIER, i SUÑÉ, JOSÉ M.^a, *La farmacia en Barcelona desde Jaume I a Jaume II (1213-1327)*, dins "Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia", any XXXIV, núm. 135, Madrid, 1983, p. 59-65.

SORNÍ, JAVIER, i SUÑÉ, JOSÉ M.^a, *La farmacia en Barcelona desde Alfons el Benigne a Pere el Ceremoniós (1327-1387)*, dins "Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia", any XXXVI, núm. 141-142, Madrid, 1985.

VALVERDE, JOSEP LLUÍS, *Bibliografía española de historia de la farmacia*, Granada, Universidad de Granada, 1971.